

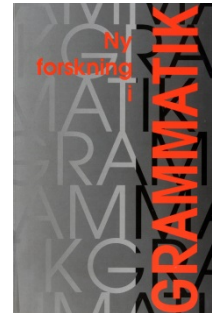
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Komplekse verber (verbum+partikel konstruktioner)
- på dansk og standarditaliensk og i diverse norditalienske dialekter

Forfatter: Hanne Jansen

Kilde: Ny Forskning i Grammatik 16, 2009, s. 111-130

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Institut for Sprog og Kommunikation, Syddansk Universitet, 2009

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af Ny Forskning i Grammatik (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Komplekse verber (verbum+partikel konstruktioner) – på dansk og standarditaliensk og i diverse norditalienske dialekter

Hanne Jansen

1. Indledning

I forhold til Leonard Talmys typologiske distinktion (jf. Talmy 1985) mellem *verb-framed languages*, dvs. de sprog hvor bevægelsens retning typisk udtrykkes i verbalroden, og *satellite-framed languages*, hvor retningen typisk udtrykkes ved tilføjelse af partikel til verbet, placerer dansk som de øvrige germanske sprog sig blandt *satellite-framed languages* (jf. *gå op/ned/ind/ud*; og ofte med brug af mere specifikke *manner verbs*¹: *hoppe, krybe, svæve, sjoske op/ned/ind/ud*), mens italiensk i lighed med de andre romanske sprog normalt kategoriseres som *verb-framed* (jf. de højfrekvente *path verbs*: *salire, scendere, entrare* og *uscire = bevæge sig op/ned/ind/ud*). Som det dog efterhånden er blevet slået fast i flere nyere studier (bl.a. Simone 1997, Venier 1997, Jezek 2002, Antelmi 2002, Jansen 2004a, Iacobini & Masini 2005, 2006, 2007, Cini 2008, med Raffaele Simones artikel fra 1997 som et vigtigt referencepunkt), kan der konstateres en stigende tendens til også på italiensk at anvende denne type komplekse verber, altså *verbum+partikel konstruktioner* (jf. *andare su/giù/dentro/fuori*), i stedet for, eller parallelt med de ovennævnte syntetiske ækvivalenter. Dette gælder efterhånden for hele det italienske område, især, men ikke kun, i de mere uformelle varianter, jf. Iacobini & Masini (2006: 2): “The remarkable feature of present-day Standard Italian is that VPCs [verb particle constructions] are by now a widespread lexical

1. Jf. Talmy (1985) der skelner mellem *manner verbs* der udtrykker bevægelse og måde, og *path verbs* der udtrykker bevægelse og retning.

resource and their diffusion depends very loosely on diatopic or diamesic factors.”²

Der er blevet fremsat forskellige hypoteser for hvorfor italiensk indtager denne særstatus, og altså følger både den typiske romanske model og i stigende grad også den germanske model.³ En af forklaringerne har været afsmitning fra germansk via de norditalienske dialekter, hvor man finder en særlig udbredt brug af verbum+partikel (V+P) konstruktionen. Efterhånden er de fleste italienske lingvister dog enige om at udbredelsen i standarditaliensk ikke (eller ikke primært) skyldes germansk indflydelse, men at der er tale om tendenser der var til stede allerede i ældre italiensk, men som i århundreder er blevet holdt nede af den konservative italienske sprognorm, der altid har været stærkt præget af det litterære skriftsprog.⁴ Først fra ca. midten af sidste århundrede er italiensk for alvor blevet et hverdagssprog, og ikke mindst et talt sprog, mens denne funktion før næsten udelukkende blev varetaget af dialekterne.⁵ En situation der kan være en af grundene til at vi først nu ser en egentlig udbredelse af V+P konstruktionen, som jeg kort vil vende tilbage til i konklusionen.

At de ret sporadiske undersøgelser af fænomenet er ved at udvikle sig til et egentligt forskningsområde inden for italiensk lingvistik, ses bl.a. af afholdelsen af et seminar i 2007 der udelukkede beskæftigede sig med komplekse verber af typen V+P i standarditaliensk og i de dialektale varianter.⁶ Nærværende artikel har hentet megen inspiration fra dette seminar. Set fra en dansk vinkel var ikke mindst de fremlagte eksempler på V+P konstruktioner i mange norditalienske dialekter interessante (primært fra regionerne Friuli og Veneto, samt områderne omkring byerne Bergamo, Torino og Parma): en række konstruktioner og anvendelsesmuligheder

2. Bemærkelsesværdigt at Simone (2008: 25) ligefrem kategoriserer italiensk som *satellite-framed*.

3. Jf. Schwarze 1985, der i sin interessante artikel behandler V+P konstruktionen (med henvisning bl.a. til Talmy 1985), men uden at artiklen bliver et referencepunkt for senere behandlinger af fænomenet sådan som Simones artikel fra 1997 bliver det.

4. Jf. fx Bernini (2008: 145) og Cini (2008: 795).

5. Jf. Jansen 2004a og 2004b.

6. Akterne er publiceret i Cini (red.) (2008): *Verbi sintagmatici in italiano e nelle varietà dialettali*. Termen *verbo sintagmatico*, kalkeret efter det engelske *phrasal verb*, anvendes af Simone (1997) og er efterhånden den mest anvendte italienske betegnelse for V+P konstruktionen.

på disse dialekter, som ikke findes på standarditaliensk, udviser til gengæld slående paralleller til gængse danske konstruktioner.

Min hensigt i det følgende er at se på forskelle og ligheder mellem danske, standarditalienske og dialektale V+P konstruktioner. Jeg vil først se på de kriterier (syntaktiske og prosodiske) der opstilles for at afgrænse V+P konstruktionen som komplekst verbum, og især diskutere den markante forskel mellem dansk og italiensk (både standard og dialekter) i forhold til hvor mange og hvilke led der kan placeres mellem verbum og partikel. Jeg vil dernæst, med udgangspunkt i en i Italien gængs kategorisering af konstruktionens forskellige anvendelser (pleonastisk, lokativ, metaforisk, jf. Simone 1997), diskutere om denne kategorisering kan gøres mere nuanceret, samt hvilke typer anvendelse vi finder på hhv. dansk, standarditaliensk og i dialekterne. Det vil især dreje sig om konstruktioner hvor partiklen varetager en ren aspektuel funktion, og konstruktioner af typen *caused motion*.

2. Kohæsion i V+P konstruktionen

Simone (2008: 16) taler om “kohæsive kræfter” der virker mellem ord i løbende tekst og samler dem i bestemte grupperinger (eller som han siger “syntagmatiske kæder”) af forskellig natur, sammenhængskraft og udstrækning. Det er disse kohæsive kræfter der gør det muligt for sprogbrugeren med en ret stor præcision at skelne mellem ord-der-udgør-syntagme (uden at de nødvendigvis behøver stå ved siden af hinanden) og ord-der-ikke-udgør-syntagme (selvom de måske står ved siden af hinanden); hvilket ses i sprogbrugers valg af fx trykforhold, pauser, tegnsætning, samskrivning etc. Jeg vil ikke komme nærmere ind på Simones skelnen mellem kombinationer (syntagmatiske “fænomener” der kun aktiveres når ordene optræder sammen i kæden) og konstruktioner (hvor en syntagmatisk struktur så at sige stabiliserer sig på paradigmatiske niveau og begynder at opføre sig som leksikalsk enhed)⁷, men se på hvad det er der gør at vi som sprogbrugere er klar over at V og P hører sammen og skal læses som en enhed, en konstruktion, et

7. Sammenlign med Goldbergs definition af “constructional idioms”: “i.e. semispecified syntactic structures with a (partially) non-compositional meaning that are stored in the lexicon and display limited productivity” (Goldberg 1995, citeret fra Iacobini & Masini 2007: 159).

komplekst verbum og ikke en fri syntaktisk forbindelse. Hvilke kohæusive kræfter sikrer at sammenstillingen af de to elementer udgør en enhed? Og hvad vil omvendt kunne blokere for sprogbrugerens genkendelse af konstruktionen? Det interessante i en kontrastiv vinkel er at de kohæusive kræfter, selv når det drejer sig om analoge konstruktioner som i dette tilfælde V+P konstruktionen, ikke er de samme og/eller ikke virker i samme grad.

2.1. Lineær kohæsion

Jeg vil først se på hvad jeg har valgt at betegne lineær kohæsion, dvs. den kohæsion der er knyttet til leddenes placering i forhold til hinanden i ordkæden.

På dansk er det som bekendt muligt at skille de to led i konstruktionen ad, som det fremgår af de helt gængse og umarkerede eksempler i (1), fundet via *google*.

(1a) <i>Politiet anklager ham for at have <u>hørt</u>
<u>dronningens hund over</u></i>	OBJ
(1b) <i>Cykelrytteren <u>hørte nemlig en hund over</u>.</i>	let ADV+OBJ
(1c) <i>Da vi var på vej der ned
<u>hørte vi 2 fugle og 1 død kat over!</u></i>	SUBJ+OBJ

Som man kan se af eksemplerne, kan såvel frie konstituer, fx adverbialer, som argumenter, dvs. objekter og subjekter, indsættes mellem V og P. Hvad angår objektet, er placeringen før partikel endda obligatorisk på dansk, jf. Durst-Andersen & Herslund (1996: 86): "In contradistinction to the other Scandinavian languages and to English, the particle invariably follows the object in Danish." Også subjektet optræder hyppigt mellem V og P. Dette skyldes at dansk er et V2-sprog: det finitte verbum skal stå på andenpladsen (der ses bort fra konjunktioner, ekstrapositioner, osv.), og subjektet skal i reglen stå umiddelbart før eller efter det finitte verbum; hvis en anden konstituent (hyppigt fx et adverbial) udfylder fundamentfeltet før det finitte verbum, flytter subjektet derfor over på en tredjeplads, umiddelbart efter det finitte verbum og, hvis der er tale om en V+P konstruktion, før partiklen. Eksemplerne i (2) er konstruerede, med indføjelser af både subjekt og objekt og dertilknyttede relativsætninger, samt ret tunge adverbialer:

- (2a) *og så kørte han ved en fejltagelse hunden,
der endelig var kommet hjem igen, over*
- (2b) *og derefter kørte manden, der endelig var kommet hjem,
desværre naboens hund over*

Selvom sætninger af denne type givetvis ikke er højfrekvente, er de fuldstændig korrekte og acceptable, jf. et autentisk eksempel fra Bergen-holtz i (3), citeret fra Nedergaard Thomsen (2002: 149), som dog pointerer at der er tendens til at placere en del af det tunge materiale i ekstraposition (i det citerede eksempel ville de to relativsætninger muligvis flyttes hen efter *frem*: “viser det store anlæg frem, **som** er bygget op...”):

- (3) *siger Johan Møller, mens han viser det store anlæg, som er bygget op midt
inden i det store fabrikskompleks, der er beliggende mellem Vamdrup og
Lunderskov, frem.*

På italiensk vil konstruktioner som ovenstående være utænkelige. Federico Vicario, ekspert i Friuli-dialekten og i særdeleshed V+P konstruktioner, siger således (1997: 21) at: “Et kriterium ud fra hvilket man kan identificere et VA [analytisk verbum], er at forsøge at adskille verbum og adverbium med indsættelse af andre elementer [...]; hvis operationen ikke er mulig, har man indkredset et VA”.⁸ Han tilføjer (1997: 31) at friulansk og standarditaliensk på dette punkt opfører sig ens: mellem V og P er det kun muligt at indføje klitiske pronominer og eventuelt et let sætningsadverbial. Simone (1997) anfører netop “*la separabilità bassa o nulla*” (lav eller ingen delelighed) som et af de vigtigste træk ved V+P konstruktionen på standarditaliensk, og Masini (2008: 83) giver i (4) følgende eksempler, med konstruktionen *mettere sotto* (bogst. ‘anbringe under’ = *køre over*), som illustration derpå:

- (4a) *hai quasi messo sotto il cane*
[du-har næsten **anbragt under** hunden (kørt hunden over)]
- (4b) *stavi per metterlo sotto*
[du-var ved at **anbringe**-den **under** (køre den over)]

8. Min oversættelse fra italiensk, som også i de følgende oprindeligt italiensksprogede citater.

- (4c) *lo hai messo quasi sotto*
[den du-har **anbragt** næsten **under** (næsten kørt den over)]
- (4d) **hai quasi messo il cane sotto*
[du-har næsten **anbragt** hunden **under**]
- (4e) **lo hai messo come se niente fosse sotto*
[den du-har **anbragt** som om intet var **under**]

Et problem i forhold til reglen om “udelelighed” opstår i de tilfælde hvor der bliver “trukket” i partiklen fra to sider, dels et verbum, dels en præposition med styrelse, jf. det følgende ofte citerede eksempel fra Simone (1997: 163), med konstruktionen *buttare giù* (bogstavelig betydning: *kaste/smide ned*; overført betydning: *gøre nedtrykt*):

- (5a) *Quella telefonata ha **buttato giù** mio fratello*
(primært overført læsning)
[det telefonopkald har **kastet ned** min bror
(gjort min bror deprimeret)]
- (5b) **Quella telefonata ha **buttato mio fratello giù***
[det telefonopkald har **kastet** min bror **ned**]
- (5c) *Quella telefonata ha **buttato mio fratello giù dal letto***
(kun bogstavelig læsning)
[det telefonopkald har **kastet** min bror **ned** fra sengen]

Som man kan se, er det kun når partiklen er tiltrukket af et yderligere syntagma (her *dal letto*), at et ikke-klitisk objekt kan indføres mellem V og P. Mens der i (5a) tydeligvis er tale om et komplekst verbum, som ofte (hér pga. *quella telefonata*) vil udløse en helt specifik idiomatisk læsning og som ikke tillader objekt mellem V og P, jf. (5b), så vil et præpositionssyntagma (som her *dal letto*) i reglen have større kohæsiv kraft i forhold til partiklen end verbet, jf. (5c), og det vil endvidere medføre en obligatorisk bogstavelig læsning. Dog gælder ikke det omvendte, altså at den bogstavelige læsning nødvendigvis kræver at P placeres sammen med præpositionssyntagmet, jf. (6), fundet via *google*:

- (6) *Ha **buttato giù** mio marito dal campanile, e ora giace morto al camposanto*
[har kastet ned min mand fra klokketårnet, og nu ligger han død på kirkegården]

Problemet i ovenstående tilfælde er at partiklens syntaktiske status er uklar: hvornår fungerer P som en udvidelse af verbet, og hvornår som en udvidelse af præpositionen? De fleste italienske lingvister vil mene at vi i (5c) ikke har med en egentlig V+P konstruktion at gøre (jf. Vicarios test med indsættelse af objekt nævnt ovenfor): *giù* modificerer i dette tilfælde ikke verbet, men fungerer derimod som introducerende element til præpositionssyntagmet *dal letto*, og der er tale om en fri syntaktisk forbindelse og ikke en fast konstruktion (hvilket understreges af den ikke-idiomatiske læsning). Men hvordan skal *giù* i eksempel (6) så analyseres?

Samme diskussion om syntagmegrænsen og partiklens status ses også i analyser af konstruktioner på dialekt, jf. Bernini (2008: 147-152) der bl.a. om eksemplet fra Bergamo-egnen i (7) spørger sig selv om adverbiet er en del af verbalet, eller af præpositionsforbindelsen; altså *komme op | i vores stald*, eller *komme | op i vores stald*):

- (7) *l gnà sö 'n da nòsta stala a dürmi*
 [3SG.M veniva su nella nostra stalla a dormire]
 [3SG.M kom op i vores stald for at sove]

Det interessante er hér (som også i et tilsvarende dansk eksempel: “*Vognen kørte ind | i gården* <-> *Vognen kørte | ind i gården*”, jf. Jansen 2004b, der ligeledes diskuterer partiklens svære placering “mellem periferi og centrum”), at det ikke er en transitiv konstruktion, og at det således ikke blot er +/÷ mulig tilstedeværelse af et direkte objekt, der udløser problemer omkring partiklens status og syntagmeafgrænsning.

En speciel “løsning” på partiklens tvetydige status, der på italiensk (standard og dialekter) bliver særlig tydelig og problematisk i de transitive konstruktioner, er den vi ser bl.a. i eksempel (8), igen fra Bergamo-egnen (Bernini 2008: 149). Kravet om lineær kohæsion mellem V og P, altså udelelighed, ser hér ud til at veje lige så højt som den tiltrækning præpositionssyntagmet udøver, hvilket fører til en “fordobling” af partiklen:

- (8) *l portà-a sö la ca-àgna sö da nù*
 [3SG.M portava su la cesta su da noi]
 [3SG.M bragte op kurven op hos os]

Kravet om lineær kohæsion, der som vist ovenfor på såvel standard-italiensk som i dialekterne betinger om en V+P sammenstilling kan kategoriseres som en egentlig konstruktion, altså et komplekst verbum, er dog muligvis ved at vakle lidt. Masini (2008: 92-98) præsenterer således en række tilfælde (vel at mærke uden efterfølgende præpositions-syntagme) som umiddelbart ser ud til at gå imod princippet om V og P's udelelighed:

- (9a) *Qui bisogna pensare a **buttare la palla dentro***
 [nu gælder det om at smide bolden ind]
- (9b) *Ha un cellulare dietro*
 [have en mobil efter (have en mobil med sig)]
- (9c) *È del tutto insensato **tenere i tossici dentro***
 [det er helt ufornuftigt at holde junkierne inde]
- (9d) *È un fenomeno, **mette una stranissima sensazione addosso**.*
 [det er et fænomen, den anbringer en mærkelig følelse på (giver en mærkelig følelse)]

Masinis hensigt er netop at klarlægge om den "diskontinuerte rækkefølge (*ordine discontinuo*) rent faktisk også findes på italiensk" (Masini 2008: 86), og svaret på undersøgelsen er bekræftende, på trods af lav attestation i korpora, og på trods af en række selektionsrestriktioner i forhold til a) konstruktionens semantik (større sandsynlighed for diskontinueret rækkefølge, hvis lokativ); b) omfanget af objektet (kun ganske få eksempler på den type komplekse nominalsyntagmer, vi finder på dansk); c) type objekt (fortrinsvis konkrete objekter); samt d) objektets grad af ny information (fortrinsvis allerede introducerede objekter).

Det er endvidere interessant at bemærke at partiklerne anvendt i (9) i vid udstrækning falder sammen med dem anvendt i eksemplerne i (10a) og (10b) på standarditaliensk (Masini 2008: 87), og (10c) på siciliansk (Amenta 2008: 167). Der er her tale om sætninger med foranstillede klitiske dativpronominer, hvor partiklerne kan analyseres som del af en sammensat præposition (*appresso a, dentro a, davanti a*) og det klitiske pronomen som deres komplement; de minder således om den danske gængse konstruktion med "stranded preposition" (*bogen, som han læste i; broen, som hun kørte under* etc.), som man ikke finder på italiensk. Også her er det muligt at indføje et objekt mellem V og P:

- (10a) *Che ci offendono, che CI tirano la roba appresso* (*appresso* a noi)
 [Som fornærmer os, som OSdat. kaster ting efter]
- (10b) *Può metterCI libri dentro tranquillamente* (*dentro* ad esso)
 [kan anbringeDÈR bøger ind roligt]
- (10c) *MI mittia u libbru davanti* (*davanti* a me)
 [MIGdat. anbringer bogen foran]

Vi har altså en serie partikler der ofte kombineres med *a* i sammensat præposition (*dentro a, dietro a, avanti a, addosso a*), og hvor det i alle eksemplerne er let at indtænke en styrelse (et *landmark*)⁹, hvad enten det signaleres af de klitiske pronominer, som i (10a,b,c), eller kan udledes af konteksten som i (9a,b,c,d). Er det netop konstruktioner med denne særlige undergruppe af partikler, der lettere accepterer indføjelser af objekt mellem V og P?

2.2. Prosodisk kohæsi

Fra lineær kohæsi til prosodisk kohæsi, og igen hvad der kræves for at holde sammen på V og P, for at kombinationen V+P opfattes som et komplekst verbum og ikke fri syntaktisk forbindelse. Venier pointerer (1996: 151) at: "Udeleligheden kan også ses i forbindelse med intonationspause. Når partiklen er del af verbalsyntagmet, kan den heller ikke på intonationsniveau skilles fra verbet"; og Simone understreger (1997: 167) at: "Adverbierne der er del af et VS [syntagmatisk verbum] er trykstærke, de har tendens til at danne fonologisk ord med den verbale del af VS, og bærer i final position den største fremhævelse." Der er klare paralleller til hvad Harder, Heltoft og Nedergaard Thomsen (1996: 67) siger om komplekse verber: "Absence of full stress from the verb signals that the verb does not serve as clausal predicate of its own, and that the element that receives full stress, i.e. which carries the "unit accentuation", is part of the semantic domain of the clausal predicate." I modstillingen af simpleksverbum *vaske* og komplekst verbum *vaske op*, ses dette tydeligt:

- (11a) *du skal **vaske** alt det der ligger i kurven*
 (11b) *du skal **vaske** alt det der står på bordet **op***

9. Jf. Langacker (1990: 21-25) om *trajectory* og *landmark*.

140

Det manglende tryk på verbet *vaske* i (11b) medfører en afventende intonationkurve; verbet gøres først komplet med den trykstærke partikel *op* (der bærer enhedstrykket). Der er altså tale om en vigtig kohæsiv funktion: én intonationskontur for at tydeliggøre at der er tale om én enhed, hvilket er særligt vigtigt når der, som på dansk, kan indsættes flere og også tunge elementer ind mellem V og P, og der således ikke er lineær kohæsion.

Udover den kohæsive funktion, har enhedstrykket også ofte en distinktiv funktion på betydningsplan, jf. følgende eksempel fra H.C. Andersens eventyr *Sneemanden* og den italienske oversættelse af Bruno Berni:

- (12a) ...*solen, hun kommer igjen imorgen, hun lærer dig nok at løbe ned i voldgraven*
 (12b) ...*il sole, tornerà domani mattina, ti insegnerà ben a correre giù nel fosso*

Den italienske oversættelse er på skrift tvetydig: alt efter hvor accenten placeres, på hhv. verbet eller partiklen, fremkommer en hhv. atelisk eller telisk læsning. I '*correre* | *giù nel fosso* lægger partiklen *giù* sig til præpositionssyntagmet, og specificerer placeringen af stedet for verbalhandlingen 'at løbe' (svarende til på dansk: *løbe nede i voldgraven*); i *correre* '*giù* | *nel fosso*, lægger *giù* sig til verbet, og modificerer verbet ved at tilføje retning for bevægelsen (svarende til det danske oplæg). Hvor enhedstrykket således på dansk er vigtigt for at holde de to dele af det komplekse verbum sammen (jf. 11b), fungerer det på italiensk, sammen med intonationspausen, som en eksplicitering af syntagmegrænsen og fremkalder dermed den teliske læsning.¹⁰

10. I et ofte citeret eksempel hos Simone (1997: 167):

I commercianti 'tirano | *sul prezzo* <-> *I commercianti tirano* '*su* | *il prezzo*

[De handlende hiver | på prisen <-> De handlende hiver op | prisen]

fremhæves, ud over forskellig trykfordeling og +/- intonationspause, også +/- mulighed for sammentrækning af *su* og *il*, som tydelig angivelse af forskellig syntagmegrænse (og forskellig semantik, hhv. 'prutte om prisen' og 'sætte prisen op'). Dog værd at bemærke omkring netop dette eksempel, at italiensk *su* i sin anvendelse svarer til såvel præpositionen *på* som adverbiet *op* på dansk, og at det kun er i den adverbielle anvendelse at vi på standarditaliensk finder *su* i V+P konstruktioner. På standarditaliensk kan kun adverbier anvendes som partikel i komplekse verber; det gælder ikke i samme omfang i dialekterne; hér er præpositionen *su* (*sü, sù*) fx anvendt i en vifte af konstruktioner af typen: *mettere su*, helt parallel til *tage på* (om tøj).

Opsummerende kan man sige om kohæsionen i V+P konstruktioner, at hvor den lineære kontinuitet ikke på dansk er afgørende for at skelne mellem komplekst verbum og fri syntaktisk forbindelse, så er det på italiensk (standard og dialekter) det vægtigste krav overhovedet (men muligvis lidt under opblødning, jf. Masini 2008). Selvom den prosodiske kohæsion træder til som samlende faktor, er den diskontinuerte rækkefølge på dansk alligevel slående. Er det fordi komplekse verber på dansk, især V+P konstruktioner, er så udbredte, så leksikaliserede, at den diskontinuerte rækkefølge tilsyneladende ikke blokerer for sprogbrugerens opfattelse af dem som en enhed?

3. Semantisk klassifikation

Jeg vil nu se på V+P konstruktionen fra en semantisk vinkel og forsøge at opstille en klassifikation der tager udgangspunkt i Simones tredeling (1997: 162):

- a) V+P konstruktioner hvor P har en klar direktional/lokativ betydning
- b) V+P konstruktioner hvor P udelukkende har en intensiverende betydning
- c) V+P konstruktioner med en idiomatisk/metaforisk betydning

men forsøger at nuancere den ud fra de senere italienske behandlinger (om såvel standarditaliensk og dialekter), samt danske analyser af konstruktionen.

3.1. P med direktional betydning

I denne gruppe finder vi de prototypiske konstruktioner, bestående af et bevægelsesverbum der angiver bevægelse og måde (et *manner verb*), og en partikel der tilføjer retning. Både partiklen og den samlede konstruktion har en konkret lokativ betydning, og udtrykket kan i vid udstrækning aflæses kompositionelt ved at addere de to elementers betydning, dvs. semantisk transparens. Der er i højere grad end for de mere metaforiske konstruktioner tale om syntaktiske enheder, snarere end leksikalske, hvilket især ses på italiensk af muligheden for indsættelse af konstituenten mellem V og P (sammenlign (5a))

og (5c) ovenfor; og se også, i (9a,b,c,d), de italienske eksempler på objekt mellem V og P, som helt overvejende er konstruktioner med lokativ betydning). Som vi så ovenfor, kan det diskuteres om der i nogle af disse tilfælde virkelig er tale om komplekse verber og ikke blot frie syntaktiske forbindelser. Denne indvending giver til en vis grad mening på italiensk, men mindre på dansk. Her har vi for en række helt gængse bevægelsesverber ingen alternativer til V+P konstruktionen, hvis vi vil udtrykke bevægelsens retning (i modsætning til på italiensk, jf. de syntetiske ækvivalenter, typiske *path verbs*, som *salire, scendere, uscire, entrare*), hvilket taler for at se konstruktionerne som næsten faste leksikaliserede udtryk. Selvom der er en række faste konstruktioner på standarditaliensk, er de i høj grad begrænset til ret generiske bevægelsesverber; på dialekterne ser vi, som på dansk, et langt højere antal af mere specifikke *manner verbs* anvendt i V+P konstruktionen med lokativ betydning.

3.2. Pleonastisk anvendelse af partiklen

Denne gruppe omfatter de konstruktioner hvor partiklen blot gentager og intensiverer den direktionale betydning der allerede ligger i verbet, jf. *uscire fuori, entrare dentro, salire su, scendere giù*. Denne pleonastiske anvendelse, der kan ses som en slags overlappning af den romanske og den germanske type (jf. Schwarze 1985), er udbredt på standarditaliensk, selvom den ud fra et normativt synspunkt, fx i skolesammenhæng, ofte stemples som uacceptabel. Det er interessant dels at den pleonastiske type allerede findes i ældre italienske tekster fra 1300- og 1400-tallet (jf. Masini 2005: 163 og Jansen 2004a: 138); dels at tendensen til pleonastisk brug af partiklen ser ud til at brede sig, især i uformel sprogbrug. Ud over de netop anførte næsten helt umarkerede konstruktioner, møder man også andre der umiddelbart forekommer påfaldende og markeret redundante: fx *gocciolare giù* (dryppe ned), *derivare fuori* (udlede ud), *togliere via* (fjerne væk) (jf. Jansen 2004a: 140). Tegn på at den talende føler (og allerede tidligt i det italienske sprogs udvikling har følt) behov for at forstærke den direktionale betydning i verbet. En del af forklaringen kan være at de verber der er tale om, ofte er udviklet af latinske præfigerede verber, fx *uscire* <- *ex-ire*, men da præfixernes oprindelige direktionale betydning ikke længere er transparent for den italienske sprogbruger, opstår behovet for "igen" at tilføje retning – og V+P konstruktionen er ved hånden.

På dansk er den pleonastiske anvendelse ret sjælden, primært fordi dansk ikke råder over særlig mange *path verbs*. Eksempler som fx *bakke baglæns* (hvor verbet *bakke* allerede indeholder trækket ‘bagud’) er måske de mest interessante, fordi modsætningen *bakke frem* faktisk heller ikke er udelukket (hvis bilen kun kan køre i bakgear, men bevæger sig frem mod et eller andet); ligesom vi også finder *løfte ned*, *hæve ned* (dog kun om “hævelse der falder”), og *sætte sig op*, hvor default-betydningen tydeligvis er at *sætte sig ned*. Disse eksempler der umiddelbart kan forekomme internt selvmodsigende (der angives to modsatte retninger i hhv. V og P), kan ses som en understregning af at retningen der angives (mere eller mindre eksplicit) i verbet, på dansk snarere betragtes som den måde hvorpå en given genstand bevæger sig, end som den “sti” bevægelsen følger – altså som *manner verbs* snarere end *path verbs*.

I de italienske dialekter finder vi også den pleonastiske konstruktion, men mindre hyppigt, fordi de syntetiske verber ikke bruges i samme grad. Den pleonastiske konstruktion er altså en kategori opstillet specifikt for italiensk, og hænger tæt sammen med at italiensk som udgangspunkt er et *verb framed language* og derfor råder over mange *path verbs*.

3.3. *Metaforisk/idiomatisk anvendelse*

Fra det spatiale domæne breder konstruktionen sig til andre domæner; partiklen får en stadig mindre klar direktional betydning og konstruktionerne bliver mere idiomatiske. Den samlede betydning kan ikke længere aflæses kompositionelt, men går nu fra semitransparent semantik (overført betydning) til fuldstændig uigennemsigthed. Samtidig sker der en udvikling mod stadig højere grad af leksikalisering, altså fra fri syntaktisk kombinatorik til status som leksikalsk enhed (ordbogsopslag).

Mange af de rent lokative konstruktioner (med betydningen: konkret bevægelse + retning), som blev omtalt ovenfor og hvoraf en del ligger på grænsen mellem komplekse verber og frie syntaktiske forbindelser, kan bruges med overført betydning og fungerer hér entydigt som faste enheder. Harder, Heltoft & Nedergaard Thomsen taler (1996: 164) om:

idiomatic phrasal predicates, like *smide UD* (‘throw out, reject’), *kaste OP* (‘throw up, vomit’), in which the element of direction is

more bound up with a specific action type [...] the directionality can be understood as an internal conceptual part of the meaning of a composite predicate.

På standarditaliensk har vi således overnævnte *mettere sotto* ('anbringe under' = *køre over*), *tirare su* ('hive op' = *hæve* [pris/karakter]; *opdrage*), *buttare giù* ('kaste ned' = *skrive hurtigt ned*; *gøre nedtrykt*). I forskellige dialekter: (Parma) *tirar sy* (*trække op* [om ur]), *star sy* ('stå 'op' = *rejse sig*; *stå op* [om morgenen]; *vågne*), *bytar fora* ('kaste ud' = *kaste op*); (Friuli) *bevi su* ('drikke op' = *opsuge*), *fâ jù* ('gøre ned' = *klippe* [hår/skæg], *forføre*), *dâ daûr* ('give efter' = *imitere*); (Veneto) *meter su* ('anbringe på' = *tage på* [om tøj]).¹¹

Benincà & Poletto siger (2006: 14) om de idiomatiske og metaforiske V+P konstruktioner at:

[...] contrary to transparent PhVs [phrasal verbs], in these cases the verb is not necessarily a motion verb. Moreover, the preposition does not seem to keep its original meaning: this is also shown by the fact that different dialects use different prepositions for the same semantics: *broar su/zo* (lit. wash up/down) "wash the dishes", *buttar fora/tirar su* (lit. throw out, pull up) "throw up". [...] In non-transparent constructs the preposition acquires an aspectual value.

3.1. Andre anvendelser

Det er netop ud fra den aspektuelle værdi (jf. sidste linie i foregående citat), at Masini (2005: 154) definerer en fjerde kategori af V+P konstruktioner, jf. nedenstående opstilling:

intensification: *uscire fuori* (*gå-ud ud*)

direction marking: *mettere giù* (*anbringe ned*)

metaphorical meaning:

transparent: *buttare via* ('kaste væk' = *smide ud*)

11. For yderligere eksempler, se bl.a. Begioni 2001; Benincà & Poletto 2006; Bernini 2008; Vicario 1996, 1997 og 2008.

opaque; *portare avanti* ('bære frem' = *fremføre, videreføre*)
complete idiomatic: *fare fuori* ('gøre ud' = *eliminare, fortære, dræbe*)

aspectual meaning: *lavare via* (*vaske væk*)

Masini siger i forbindelse med denne sidste kategori at nogle partikler har udviklet "en særlig aspektuel betydning", men anfører kun partiklen *via* ('væk') (igen med en henvisning til Simone 1997: 161), jf. Iacobini & Masini (2006: 24):

[...] when added to this class of verbs [*grattare, lavare, raschiare*], the particle *via* stresses the successfulness of the process and emphasizes the result. In actional terms, it changes an Activity (or an Activity/Accomplishment) into an Accomplishment.

Selve det faktum at tilføjelsen af en partikel ændrer en aktivitet til en handling (jf. Durst-Andersen der bl.a. i Durst-Andersen & Herslund (1996) opererer med en sondring mellem aktivitet, tilstand og handling, hvor handling netop defineres som en aktivitet der resulterer i en tilstand), gælder i mange andre V+P konstruktioner, også de rent lokative, hvor partiklen entydigt angiver bevægelsens retning. Det bevægelsesverbum (typisk et *manner verb*) der indgår i konstruktionen, er i en række tilfælde atelisk og bliver netop ved tilføjelsen af partiklen gjort telisk (jf. *løbe + ud* i (12a) ovenfor), og det er da også et træk (ændringen i aktionsart), der bliver trukket frem igen og igen i de forskellige fremstillinger af V+P konstruktionen, i forbindelse med såvel standarditaliensk som dialekterne. Det særlige ved de tilfælde som Masini (og Iacobini) nævner, er at det drejer sig om ikke-bevægelsesverber, og at partiklen således ikke blot tilføjer retning, men faktisk også bevægelse (objektets bevægelse). Jeg er enig i at *via* i de nævnte forbindelser (*raschiare, grattare, lavare via* = *høvle, kradse, vaske væk*) understreger at handlingen er succesfuldt tilendebragt (dermed det aspektuelle/resultative), men jeg mener at det er vigtigt at pointere at partiklen **samtidig** bevarer sin direktionale værdi. Snarere end en særlig "aspektuel" anvendelse af P, vil jeg kategorisere de anførte tilfælde som *caused motion* konstruktioner.

P har såvel en direktional som en aspektuel værdi, og konstruktionen har en skematisk betydning i retning af: "aktivitet der fører til nogens/

nogets bevægelse i en eller anden retning”. De kræver transitiver verber (et objekt der skal ‘flytte sig’ som følge af subjektets handling med det), eller verber der med den særlige konstruktion “gøres” transitiver. På italiensk er eksemplerne som sagt få, og til en vis grad ligger der allerede i de anvendte verber en betydning af at noget skal fjernes, skal “bevæges væk”. På dansk er konstruktionen omvendt uhyre produktiv og vi finder mange eksempler på stor kreativitet hos sprogbrugerne: *låse X ind/ud; trampe X ned; hoste X op; tale X ned* (fx fra en bro); *klappe/buhe X ud* (af scenen); *eksaminere X op/ned; spise X ud* (af huset); eller *sove X ud*, hvorom ODS (på nettet) giver følgende definition: “*fordrive ved at sove*”, jf. også følgende eksempler fra google:

(13a) *En 42-årig mand blev så voldsom og provokerende, at han måtte sove rusen ud i detentionen*

(13b) *så tullede vi behageligt overrislede hjem til hotellet for at sove rødvind og jetlag ud*

Harder, Heltoft & Nedergaard Thomsen (1996: 165) taler også om en særlig gruppe V+P konstruktioner hvor partiklen fungerer som “aspektuel operator”, men de understreger netop at partiklen i disse tilfælde ikke længere har sin direktionale betydning:

[...] they [the directional adverbs] occur as nuclear aspectual operators [...] denoting only transitional (completive) aspect. [...] typically the adverbs in such combinations have lost their directional meaning, retaining only their transitivity.

Af sådanne konstruktioner, hvor partiklen udelukkende har aspektuel værdi (brugt kompletiv/forstærkende: angiver at en handling “fuldføres”, “udføres helt til bunds”) og ikke implicerer retning, har vi på dansk en stribet så som: *spise/brænde op; drikke/sove ud; grine/regne af*, samt *sove ud* (denne gang uden objekt), hvorom ODS igen leverer en rammende definition: “*sove saa længe, at man ikke trænger til mere søvn*” (og et lige så rammende eksempel “*Naar man har sovet ud, saa blir man vaagen*”). På italiensk findes konstruktionen slet ikke; til gengæld fremviser de norditalienske dialekter et sandt overflødhedshorn af slagsen: *magnar fora* (‘spise ud’ = *spise op*), *serar/siarâ su* (‘lukke op’ = *lukke helt*), *buli su*

(‘koge op’ = *koge helt færdigt*), *bevar fora/bevâ sy* (‘drikke ud/op’ = *drikke ud*), *brusar fora* (‘brænde ud’ = *brænde op*), *polsar fûr* (‘hvile ud’ = *hvile ud*), *cirî fûr* (‘lede ud’ = *finde*), *combinâ fûr* (‘kombinere ud’ = *løse*).¹²

I forhold til en nuancering af Simones oprindelige tredeling af V+P konstruktioner i hhv. pleonastisk, lokativ og metaforisk/idiomatisk, vil jeg (med forbehold for at der er tale om glidende overgange) mene at man kan udskille en gruppe af V+P konstruktioner af typen *caused motion*, med den skematiske betydning: “aktivitet der fører til X’s bevægelse i retning Y” og den binding at V er et ikke-bevægelsesverbum; samt en gruppe af rent “aspektuelle” V+P konstruktioner, hvor P udelukkende fungerer som “aspektuel operator” i forhold til V, der til gengæld i vid udstrækning bevarer sin grundbetydning.

4. Hvor er de italienske V+P konstruktioner på vej hen?

Som nævnt i indledningen er den “germanske hypotese” (en eksternt motiveret sprogforandringsmodel)¹³ som forklaring på V+P konstruktionens udbredelse i italiensk ikke længere så udbredt. Et argument mod den “germanske” indflydelse giver Vicario (1997: 241), idet han dokumenterer hvordan de komplekse verber i den friulanske dialekt dukker op, ret sporadisk, i 1500-tallet på et tidspunkt hvor den germanske indflydelse ikke er nær så stærk som i det foregående århundrede, og også viser hvordan de i løbet af en relativ kort periode går fra at være et ret sporadisk fænomen til at udgøre en dominerende del af sprogsystemet, vel at mærke i et sprog der var næsten udelukkende et talt sprog.

I stedet for den “germanske hypotese” foreslår Iacobini & Masini (2005: 160) en hypotese der bygger på internt motiveret forandring:

[...] *typological-structural hypothesis*. According to this hypothesis, the emergence of VPSs is the result of an *autonomous* development

12. Eksemplerne er fra Friuli (Vicario), Parma (Begioni) og Veneto (Benincà & Poletto).

13. Jf. Kragh i denne publikation om Henning Andersens skelnen (2001) mellem eksternt og internt motiverede forandringer, hvor de første skyldes påvirkninger udefra og som regel starter i skriftsprog for dernæst at brede sig til hverdagssproget, mens de sidste bunder i sproget selv og som regel starter i talesprog for derefter at brede sig til skriftsprog.

internal to the Italian language, mainly due to both typological and structural factors.

De peger dels på behovet for at erstatte den latinske præfigering med "rumlig" funktion med andre midler (og dvs. den efterhængte spatial-partikel), dels den generelle udvikling bort fra den latinske *modifier-head* struktur til en *head-modifier* struktur (se også Vicario (1997: 203-4) der taler om skift fra SOV-struktur på latin til SVO-struktur på friulansk og romanske sprog generelt).

Vicario (1997: 190) understreger endvidere V+P konstruktionernes vitalitet: "Via analogi og igennem synonyme verber overføres evnen til at danne analytiske former fra *verbum* til *verbum*". Det er derfor interessant at se hvad der vil ske i standarditaliensk: Kan dialekterne give nogle fingerpeg om hvad der vil ske? Bliver vi vidne til samme markante udvikling som i fx friulansk? Vil nogle af de konstruktioner som nu findes i dialekterne (fx den "aspektuelle" V+P konstruktion) også dukke op i standarditaliensk? Og vil vi måske på et tidspunkt se endnu flere paralleller mellem dansk og italiensk? Vil den diskontinuerede rækkefølge, som ellers går imod et af grundkriterierne for V+P konstruktionen på italiensk, vinde indpas mere generelt? Vil vi se flere eksempler på *caused motion* konstruktioner, end serien med partiklen *via*?

Henvisninger

- Amenta, L. (2008). Esistono i verbi sintagmatici nel dialetto e nell'italiano regionale siciliano? i M. Cini (red.), 159-174.
- Begioni, L. (2003). Le costruzioni verbali V+Indicatore spaziale nell'area dialettale dell'Appennino parmense, i Giacomo-Marcellesi & Rocchetti (red.) *Il verbo italiano. Studi diacronici, sincronici, contrastivi, didattici, Atti del XXXV Congresso SLI* (Parigi 2001). Roma: Bulzoni, 327-342.
- Benincà, P. & C. Poletto (2006). Phrasal Verbs in Venetan and Regional Italian, i F. Hinskens (red.) *Language Variation – European Perspectives. Selected papers from the Third International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 3)*. Amsterdam: John Benjamins, 9-22.

- Bernini, G. (2008). Per una definizione di verbi sintagmatici: la prospettiva dialettale, i M. Cini (red.), 141-158.
- Cini, M. (2008). I verbi sintagmatici nell'italiano regionale piemontese, i M. Pettorini (red.) *La comunicazione parlata. Atti del congresso internazionale. Napoli, 23-25 febbraio 2006 – Tomo II*. Napoli: Liguori, 783-797.
- Cini, M. (red.) (2008). *I verbi sintagmatici in italiano e nelle varietà dialettali. Stato dell'arte e prospettive di ricerca*. (Spazi comunicativi – Kommunikative Räume, Vol. 3). Bern: Peter Lang.
- Durst-Andersen, P. & M. Herslund (1996). The syntax of Danish verbs. Lexical and syntactic transitivity, i E. Engberg-Pedersen et al. (red.) *Content, expression and structure: studies in Danish functional grammar*. Amsterdam: John Benjamins, 65-102.
- Harder, P. & L. Heltoft & O. Nedergaard Thomsen (1996). Danish directional adverbs. Content syntax and complex predicates: A case for host and co-predicates, i E. Engberg-Pedersen et al. (red.) *Content, expression and structure: studies in Danish functional grammar*. Amsterdam: John Benjamins, 159-198.
- Iacobini, C. & Francesca M. (2007). Verb-particle constructions and prefixed verbs in Italian: typology, diachrony and semantics, i *Online Proceedings of the 5th Mediterranean Morphology Meeting*, University of Bologna, 157-184.
- Iacobini, C. & F. Masini (2006). The emergence of verb-particle constructions in Italian: locative and actional meanings, i *Morphology* 16 (2), 155-188.
- Jansen, H. (2003). L'impatto di una particella. Le parti del discorso nel testo e nella traduzione, i *Revue Romane* 38-2, 272-302.
- Jansen, H. (2004a). La "particella spaziale" e il suo combinarsi con verbi di movimento nell'italiano parlato, i P. D'Achille (red.) *Generi, architetture e forme testuali. Atti del VII convegno SILFI*. Firenze: Franco Cesati, 129-144.
- Jansen, H. (2004b). Spatialpartiklen mellem periferi og centrum. Om spatialpartikler og spatial kodning på dansk og italiensk, i B. Lihn Jensen et al. (red.) *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 11*. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 127-148.
- Masini, F. (2005). Multi-Word Expressions between Syntax and the Lexicon: The Case of Italian Verb-Particle Constructions, i *SKY Journal of Linguistics* 18, 145-173.

- Masini, F. (2008). Verbi sintagmatici e ordine delle parole, i M. Cini (red.), 83-102.
- Nedergaard Thomsen, O. (2002). Complex Predicates and Processing in Danish, i Nedergaard Thomsen & Herslund (red.) *Complex Predicates and Incorporation. A Functional Perspective*. Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague XXXII, 120-174.
- Schwarze, C. (1985). *Uscire e andare fuori*: struttura sintattica e semantica lessicale, i A. Franchi de Bellis & L. M. Savoia (red.) *Sintassi e morfologia della lingua italiana d'uso. Teorie e applicazioni descrittive*. Roma: Bulzoni (SLI 24), 355-371.
- Simone, R. (1997). Esistono verbi sintagmatici in italiano? i T. De Mauro & V. Lo Cascio (red.) *Lessico e grammatica. Teorie linguistiche e applicazioni lessicografiche*. Roma: Bulzoni, 155-170. [først udgivet 1996, i *Cuadernos de Filología Italiana* 3, 47-61].
- Simone, R. (2008). I verbi sintagmatici come costruzione e come categoria, i M. Cini (red.), 13-30.
- Talmy, L. (1985). Lexicalisation Patterns: Semantic Structure in Lexical Forms, i T. Shopen (red.) *Language Typology and Syntactic Description. Vol III*. Cambridge: Cambridge University Press, 57-149.
- Venier, F. (1996). I verbi sintagmatici, i Blumenthal, Rovere & Schwarze (red.) *Lexikalische Analyse romanischer Sprachen*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag, 149-156.
- Vicario, F. (1996). Per la definizione della categoria dei verbi analitici in friulano, i *Archivio glottologico italiano* II, 177-206.
- Vicario, F. (1997). *I verbi analitici in friulano*. Milano: FrancoAngeli.
- Vicario, F. (2008). I verbi sintagmatici e organizzazione dello spazio cognitivo, i M. Cini (red.), 31-40.